

IRÁNYZATOS IRODALOM?

A FÉRFI HA ÉP, úgyszólván szégyel manapság irodalmi kérdésekről írni; sokkal stílusosabb ma férfiasabb mezőkön várni a hajnalt.

Szinte furcsa is lapozgatni szépirodalmi folyóiratainkat, versek, novellák és irodalmi tanulmányok ritmusán ringatózni, mintha nem is háborúban élnénk. A Szellem roppant erőfeszítése ez az elvonatkozás a jelen véres valóságaitól, a szépség és költészet álomvilágát szövögeti tovább a borús égbolt alatt; vagy talán a vad erőnél is férfiasabb szemérmesség kerüli a túlságosan időszerű, elevenbe vágó kérdéseket, amelyek a hétköznapiak sodrában egyre közelebb férköznek bőrünkhöz.

Mert ez az elvonatkozás csak látszólagos. Aligha akad ma olyan író vagy költő, aki előtt föl ne meredne a nagy dilemma, a nemzeti, közösségi és egyéni lelkiismeret intése: író, költő létedre megtett-e kötelességedet a kor égető követeléseivel szemben? Elvonatkozatsz-e a jelen időszerű problémáitól, hogy Múzsád örök eszményeit szolgálod? össze tudod-e egyeztetni a szépség szolgálatát a nemzet, a közösség, a kor szolgálatával? „Az író néha különös támadások érik — írja Rónay György, a költő és regényíró. — Szemét az örökkévalóságra függeszti s egyszerre tört szegez mellének a kor. „Enyém vagy-e, — kérdi — vállalsz-e engem is, hangot adsz-e az én fájdalomnak, kételyeimnek, átfűti-e művedet a bennem lüktető izgalom?“ Az író fölnevez és felelnie kell...”

A l'art pour l'art problémáját kétfajta kor szokta kiélelni: a nagyon ráérő luxus-korok, meg a szorongatott válságkorok, a háború vagy a világnézeti forrongás évei. A nagyon-ráérő korok az Önmagáért való irodalom jogainak kiterjesztéséért küzdenek, a szépirodalom öncélúságának igényét feszegetik. A szorongatott válságkorok viszont annak érzik szükségét, hogy az irodalmat is fegyverbe szólítsák a fenyegető válságok elhárítására, s a közösség érdekében megvonják tőle az egyéni szeszélyek, a révületbe ejtő álom és a boldogító játék jogát. Az anyagi és szociális lidércnyomás szorongó hangulatában hamut szór fejére az emberiség, s a bűnbakot nem egyszer a szépség és szellem öncélú kergetésében véli megtalálni. A „l'art pour l'art“ ellen támadó korszellem szempontjai nem mindig ugyanazok. Sokáig az erkölcs és a művészet viszonya volt a legfőbb súrlódási felület. A franciák különösen szerették az efféle vitákat. Midőn Flaubert síkra szállott a művészet öncélúságáért, Brunetiére, a nagy vitatkozó, sietett kimutatni, hogy az az elmélet, amely a művészetben csupán magát a művészetet látja, a lehető legtevésebb. „A művészet feladata és célja önmagán kívül és fölötte áll; ha ez a feladat nem is erkölcsi éppen, de legalább szociális, ami egyébiránt ebben az esetben szinte egyre megy ... A művészetnek társadalmi funkciója

is van, valódi erkölcsössége pedig abban áll, hogy mennyire lelkiismeretesen tesz eleget ennek a funkciónak“. Azt a felfogást, amely a művészet és irodalom vezérlő elvének a szépséget tartja, Brunetiére a dilettantizmussal azonosította. „... a dilettantizmus — még a legkedvezőbb esetben is — az a jellegzetesen erkölcstelen irányzat, amely a szépségben látja a dolgok abszolút becsének a mértékét“ (1898). Igaz, hogy Brunetiére már a művészet fogalmában is fölfedezni vélte az erkölcstelenséget („a művészet minden formájában vagy fajtájában megvan az erkölcstelenség princípiuma vagy titkos csirája“), s így arra is hajlandó volt, hogy erkölcstelennek tartsa Racine Bajazet-jét és Corneille Rodogune-jét, mivel ha megfosztjuk őket a költészet megdicsőítő varázsától, csupán két hárem-kaland marad meg belőlük. A másik nagy képromboló apostol, Tolsztoj kirohanásait is az öncélú művészet, sőt a maga halhatatlan regényírása ellen, a vallás és a társadalmi erkölcs jelszava ihlette át.

A Part pour Part problémája egyébként mindig is a leghálátlanabb témák egyike volt, mert vállalóinak állandó kötéltáncot kell jármok, ha nem kívánnak ellentétbe kerülni se az irodalom örök eszményeivel, se a kor, a vallás, az erkölcs vagy a nemzet érdekeivel. Nem is igen tűzte tollára ezt a témát magyar író. Kosztolányi, az irodalmon-kívüli szempontoktól független művészköltő gyakorlati megtestesítője és bátorszavú elméleti megvédője előtt csak Surányi Miklós szállt szembe Tolsztoj és Brunetiére felfogásával, — Surányi, aki Széchenyi-regényével kapcsolatban később a saját bőrén tapasztalhatta a hátrányait annak, ha az író komolyan veszi a művészi szabadelvűséget. Tanulmánykötetében írja: „Tolsztoj példája vakmerővé tette a „grand art“ ellenségeit. Ma is számosan vannak megrögzött és menthetetlen emberboldogítók, akik összetévesztik a szociológiát a praerafaelizmussal, a tudóvész ellen való védekezést a tárcanovellával, az orvostudomány, politika, erkölcstan és büntetőjog feladatait a társadalmi regény hivatásával. Ma is vannak Rousseauk, Tolsztojok, Ruskinek, Bourget-k és Zolák és vannak katolikus és anglikán lelkész-írók, szocialista és nacionalista állambölcsek és tanférfiak, katonák és kormányférfiak, apostolok és költők, akik az irodalmat is be akarják sorozni hároméves katonai szolgálatra az állam vagy az egyház, vagy a szociáldemokrácia állandóan állig felfegyverzett hadseregébe. Ezek mindenek cselédet akarnak csinálni az irodalomból, hogy elvégezze az erkölcs és politika körül szükséges mindennapi konyhaszolgálatot. Ezek a maguk kis pecsenyéjét Prometheus lángjánál akarják megsütni és szabályozható kályhába akarják felfogni a tűzhányóhegy infernalis hőenergiáját“. Bezzeg „Flaubert semmi más nem akar lenni, csak író. Eszejárása, szíve, temperamentuma, hibái, szeszélyei, betegsége is kizárólag irodalmiak. A maga kolosszális egyéniségének mindennapi kicsinyességeiben, dühöngéseiben, szerelmében, ellágyulásában kizárólag író. Egy fotografáló gép, melynek szíve van; gramofon-lemez, öntudattal, rengeteg tudással, finom agyszerkezettel. Nem pártember, nem moralista, nem kritikus, nem próféta, nem szónok, nem agitátor, nem vezér, nem közkatona, nem vallásalapító és nem hívő, csak író. Agya, szíve, véredényei, érzékszervei, szeme, füle csak arravalók, hogy felfogjanak és visszaadjanak. Egy élő, hatalmas, háborgó, viharos tenger. Mégis a nap, a hold, a csillagok, a rajta himbálózó hajók, a beléje néző hegyek, a parti városok, a városokban nyüzsgő emberek s mindennekfelett az emberekben lakozó szenvedő, vérző, csetlő-botló, síró lélek fenséges, végtelen tükre.“ (Eliziumi mezőkön, 1924.)

Nem tartozik ide, hogy vajjon Surányi helyesen látta-e Flaubert írói egyéniségét; bennünket most csak egy magyar író állásfoglalása érdekel benne. Ugyanez az állásfoglalás érdekel Kosztolányi megnyilatkozásaiban is, amelyeket most, mikor elméleti írásai is közkinccsé váltak, fölösleges volna ismételtetni.

Irodalom és korszükséglet összeolvadása egyébként számunkra nem újság. A mi irodalmunkban régi hagyomány a nemzet szolgálata: íróink, költőink a Múzsza áldozópapjain kívül a magyar sors élői, vállalói és harcosai is voltak, s híven hordozták, tükrözték művészetükben a századok problémáit. Ha olykor támadt is zajgás az öncélú művészet kérdése körül: a vita irodalmi téren maradt, és a forma és tartalom örök pörében, vagy a szépség eszményének különféle értelmezésében pergett le, mint Kazinczy idejében. A l'art pour l'art kérdését szélesebb síkon, az irodalom- és társadalompolitika teljes fegyverzetével nálunk csak a legújabb idők élezték ki. A „Nyugat” — első forradalma idején — kisebb istenei és adminisztrátorai révén még erősen kacérkodott a napi politikával; ezért követelte Horváth János 1912-ben, hogy a politikát válasszák külön az irodalomtól. A Nyugat-nemzedék igazi nagyjai valóban, elvi hangoztatás nélkül is egyre jobban a „l'art pour l'art” jegyében álltak, olyan értelemben, hogy a szépség és művészet öncélúságának biztonságait szolgáltatták alkotásaikban. Közülük csak Ady lírája lépett frigyre a politikummal, — az is inkább csak belső keserűség és bizonyos baráti ösztönzések hatása alatt. De még Ady is ezzel válaszolt De Gerando cikkére, amely a Mercure de France-ban germanizálással vádolta a Nyugat-ot: A „Nyugat” (Occident) revű a fiatal Magyarország első irodalmi és kritikai szemléje. Célja, hogy teljesen elválassa az irodalmat a politikától és a „politizálástól”, amiket nálunk hajlandók legnagyobb veszedelmünkre, a költészettel és írással összetéveszteni. A politikusok, ha hagynák őket, minden művészi mozgalmat elferdítenének (1910). A kor viszonylagosan fényűző polgári szellemisége és a társadalmi bajok felett szemethúnyó gyanútlan-sága kedvező talajt teremtett a művészet öncélú tiszteletének, amely az egyéni, individuális lélek labirintusaiba finomította a lírát, a hangulat és álm világába hajlította át a regényt és a novellát, s természetszerűen összeforrott a korbéli irodalom első számú közönségével, a művelt polgársággal.

Az első világháború után annyiban változott meg a helyzet, hogy a kor jellemző új költői és írói eladdig eltemetett néposztályok mélyeiből törtek föl az érvényesülési vágy hajtóerejével, s elvben vagy gyakorlatban közösségek nevében léptek az irodalmi élet küzdőterére. Hovatovább megszoktuk, hogy a költő nemcsak egyéni érzések elefántcsonttoronyos trubadúrja, hanem időszerű eszmék hordozója, társadalmi osztályok szószóója is egyúttal. A kor új költőtípusa nem a l'art pour l'art-os művész, amilyen például Kosztolányi vagy Tóth Árpád volt, hanem a próféta-költő vagy közösségek harcos hírnöke. A kor legjellemzőbb és legterméke-nyebb műfaja az irányzatos dokumentum-irodalom lett, amely önélet-rajzokon, társadalmi regényeken és szociográfiái műveken keresztül bevallottan vagy öntudatlanul koreszmék és osztálytörékvések szolgálatában állott. Az előző kor fényűző szellemiségű polgárosztályának irodalmi szerepét most a népi rétegek vették át, amelyek a saját elesett, jobb sorra érdemes sorsukat mutatták föl az irodalomban. A társadalmi irányzatos-sághoz a legújabb időkben — a nemzeti erőfeszítések lendületében — a nemzet és a nemzeti érdekek fokozottabb szolgálatának követelése kapcsolódott s a kor hajlama szerint kollektívabb szellemű szépirodalom igényében jutott kifejezésre.

Így súlyosodott problémává az írók és költők lelkében a l'art pour l'art, az egyéni, öncélú irodalom meg a kollektív szellemű, irányzatos irodalom dilemmája. Lelkiismereti problémává lett. A régi költő individualitásán keresztül is nemzetét vélte szolgálni, vagy legalábbis szolgálni vélte nemzetét is. Becsvágya az volt, hogy elismert értékekkel képviselje nemzetét a világ színe előtt. (Babits, egyik tanulmányában, még ebből a szempontból készítette el irodalmunk számvetését.) Úgy vélte, hogy a nemzet nemcsak test, hanem szellem is, kincstára nemcsak a föld és az embertömeg, hanem a szellem és a művészet értéke is. Elképzelése szerint a költő nemcsak úgy válhat a közösség szószólójává, ha a közösségi csoportosulások vállán emelkedve, eleve néposztályok nevében emeli föl szavát, hanem úgy is, hogy örök-emberi mondanivalójában a közösség magára talál. A szellemi ember — a költő, az író, a művész, a filozófus — hivatását válságos, problémák-gyötörte korokban is abban látta, hogy örök eszményekre figyelmeztessen, és a hal-

hatatlan szépség vigaszával oltsa a kor sajtó sebeit. Abból indult ki, hogy a nemzetnek is vannak örökebb és jelenhez kötöttebb céljai, érdekei. Emezeket inkább a politikus, amazokat a szellem embere képviseli. A jelenben gyökerezők természetüknél fogva bizonytalanok; ezért válhat veszélyessé, ha az örök eszmények és az örök művészet szolgája hozzájuk köti sorsát. Egyik-másik korban ezért idegenkedtek az írók a politikától. A kort szolgáló író könnyen a politikus sorsára jut, aki ma diadalmaskodik örök igazságoknak hitt eszméivel, holnap pedig egyetlen híve sem akad csődbejutott eszméi romjain. A veszített háború után öntudatosan kérkedtek passzivitásukkal azok a költők, akik nem kiáltottak a kiáltókkal. A háború azonban diadallal is végződhetett volna. Hol a költő, aki biztosan tudja a kor sodrában, hogy mi az igazi érdeke nemzetének?

A l'art pour l'art problémakörébe az idők folyamán egyre több és egyre bonyolultabb szempont szövődött. Ha ma elméletileg tisztázni akarnók, hogy jogos-e vagy sem az irodalom és művészet öncélúságának elve, nagyon messziről kellene elkezdenünk a vitát. Azzal a kérdéssel, hogy tulajdonképpen mi a szerepe, hivatása az irodalomnak az emberiség és az egyének életében, mert — bármily hihetetlenül hangzik is — ezt még ma sem látjuk tisztán. A kezdet kezdetén a líra bizonyára individuális jellegű volt, mint a primitív ember felkiáltása az élet, a világ és halál nagy tüneményei előtt. Később — tudjuk — közösségivé vált az irodalom. A reneszánsz óta az egyéniség ismét jogaihoz jutott az irodalomban és a költészetben is. Azóta áll a harc az egyén szeszélyei és a közösség érdekei között. Mert nyilvánvaló, hogy a l'art pour l'art elfogadása vagy elvetése alapján véve az egyéniség és a közösség kölcsönös jogainak megítélésétől függ. Ha az irodalom közösségi alapra helyezkedik — mint például napjaink népi irodalma — szükségszerűen határokat szab az irodalom öncélúsága elé. Ha a számvető kritikus azt az elvet vallja, hogy az irodalmi mű értékét az dönti el, milyen fokú társadalmi tettet képvisel, akkor máris elveti a l'art pour l'art elvét.

Igaz, hogy még akkor is tisztázásra vár, hogy mivel, hogyan szolgálja legjobban a költő, az író a közösséget. Kérdés, hogy nyer-e annyit egy író időszerű szolgálataival a kor, a közösség vagy a jelen érdeke, amennyit az Örök és a nemzeti irodalom veszít vele? Vájjon egyféle-e csupán a közösség — például a nemzet — szolgálata? Továbbá tisztáznunk kellene a l'art pour l'art hírhedtét vált jelszavának igazi, pontos tartalmát is. Nagyon szűkeklűen képzelné el például a l'art pour l'art fogalmát az, aki valami üres formajátékként vagy szóvillogásként értelmezné. Az igazi l'art pour l'art is jól tudja, hogy a költőnek céljai, mondanivalói, kifejeznivalói vannak, — ezeknek értékétől is függ versének értéke — s nem pusztán játékért csörgeti a szavakat. Minden igazi versnek van valami „tartalmi“ célja, ha nem is napi, időszerű, múlandó, hanem örök, életes, emberi. Másképpen vagy minden igazi költő apostola a l'art pour l'art-nak, vagy egyáltalában nincs értelme a l'art pour l'art elvének, mert üres és tartalmatlan, s nincs vers, amely példázhatná. Semmi kedvünk ahhoz, hogy ezt az elvet úgy magyarázzuk, ahogy némely különcök, vagy az irodalom abszolút liberális szellemei értelmezték. Az irodalom öncélúságának elve egyáltalában nem zárja ki, hogy az irodalmi mű azt a nemzetet vagy kort is tükrözze, amelyből született. Hiszen ez nagyon természetes, és a mi irodalmunkban, amely mindig a nemzeti lét sorsosa volt, nem is lehetne máskép. Művészi értékét azonban nem a külső cél adja meg, hanem a felhasznált művészi eszközök és a megvalósítás értéke szabja meg.

A vita azonban a végtelenbe nyúlnék. A l'art pour l'art kérdését ma-napság nem is érdemes az elmélet síkján vizsgálnunk, hanem csak gyakorlati téren, az írók mai helyzete szempontjából. Gyakorlati szempontból pedig ez a kérdés: mire van joga irodalmi téren a közösségnek és mihez van joga az

egyéni írónak? A közösség viszont kétféleképpen érvényesítheti hatalmát az egyéni íróval szemben: egyrészt vétőt mondhat egyéni hajlamaira, másrészt határozott szolgálattelvést követelhet tőle.

E kétféle lehetőség megvalósítása az irányított irodalmat jelenti. Szerencsére: mi még korántsem tartunk itt. A korszellem e felé hajlik; de nálunk a viták még inkább csak az írók között és az irodalompolitika berkeiben folynak, s meg kell mondanunk: a hivatalos tényezők igen tapintatos kézzel nyúltak a problémához: az emlegetett „szépiró-kamara“ és irányított irodalom helyett megelégedtek a lillafüredi írókongresszussal, amelyen hivatalos részről — amennyire ezt távoli szemlélő megítélheti — rokonszenves nézetek hangzottak el. A kongresszus intézői helyesen érezték meg, hogy az írónak önként kell vállalnia a korszerű szolgálatot.

Az, hogy egy művész vagy író önként beáll-e a közösség vagy a kor időszerű kérdéseinek szolgálatába: jórészt alkati kérdés. (Ha nem az, akkor a divaté vagy a haszonlesése és kívül esik az irodalom szempontjain.) Az Ady-korszak legtöbb költője nem érezte ennek szükségét, de, Adyt kivéve, nem is voltak harcos alkatok, Babitsot merőben passzív prófétává kényszerítette a kor és körülbelül Cassandra szerepének Nessus-íngét rászabta. Viszont Szabó Dezső, Erdélyi, Illyés, Mécs harcos hajlama a lélekből tört elő, és egyiknél a robbanásaihoz teret és alanyokat kereső temperamentum, másiknál a szenvedélyes egyéni érvényesülési vágy, vagy a szenvedélyes rétori hajlam formálódott át közösségi szolgáltatá, s csak keveseknél buggyantotta ki a vezéri író az igazi szociális lelküseretek és az elesettség osztályöntudata. Szabó Dezső, újabb irányzatos irodalmunk ősapja, politikus és vezéri alkat volt már „Az elsodort falu“ idején is, amikor még senki sem kényszerítette állásfoglalásra. Ha a gyermek Erdélyi nem vágyakozott volna az uradalmi kastély gazdagsága és kertje után, amelyben az uraság kislánya volt a tündérkisasszony: a népet képviselő költő-királyság hatalmát sem fedezte volna föl. Az, hogy Mécs ma vezércikk-verseket és pöröly-lírárt ír: az idők nyomása alatt szükségszerűen következett, retorikára hajló költői egyéniségéből ide kellett jutnia. Jóval meglepőbb, hogy ma Márai is „röpiratot“ ír; ez már az idők jele. Nem az, hogy művész létére hozzászólt a kor égető problémáihoz — hiszen ki mondjon véleményyt a szellemet érdeklő kérdésekben, ha nem a szellemi ember? — hanem az, hogy ilyen „korszerű“ címmel és formában tette, az írói alkatához méltóbb filozófiai magaslat helyett. Költő és kor kölcsönösen formálják egymást. Csak az a kérdés, hogy melyik győz a formáló vetélkedésben.

Vannak költők, akiket lelkialkatuk jelöl ki a közösség — a politika, a társadalom, vagy célszerű koreszmék szolgálatára. Ezeknek jól is áll a korrall és a tömeggel való lelkes együttdobbanás. Petőfinak jól állt; megvolt benne „a politikai és költői törekvések rokonsága“ (Illyés). Arany-nak nem állt volna jól. (Ami hangot kicsiholt belőle a kor: a szenvedések és a sebesült eszménység fájó szava volt.) Azok a költők és írók, akiknek írói természete nem hajlott irodalomkívüli szempontok szolgálatára, többnyire el tudták választani szépirodalmi alkotómunkájukat a közéleti szerepléstől. Mert vigyázat: a l'art pour l'art-ról szólván, csak az írók írói, még pontosabban szépirodalmi alkotómunkájára gondolhatunk; az író személyes közéleti szerepe, vagy publicisztikai tevékenysége más lapra tartozik. A kettő elválasztása nem lehetetlen. Már a múltban is voltak Kemény Zsigmondjaink, s újabb irodalmunkban is láttunk aktív képviselőket, akiknek szépirodalmi munkásságába alig szivárgott föl valami dús közéleti szereplésükből; láttunk írónót, aki levonta föl vállalt közéleti szerepének következményeit és művész létére évtizedekig föláltozta szép-írói tevékenységét. Pedig „a közélet csak annyiban érdekelte, mint az alkalmi életmentőt az örvény: nem akart érmekeket gyűjteni, nem akart hivatásos mentő lenni, nem csinálhatott sportot: ember volt, szükség volt rá, segített — kockára téve életét“ — írja róla méltatója. „A magyar művész sem vonulhatott vissza művészete fellegvárába, amikor kis világa ezer karral nyúlt feléje segítségért.“

Ez a hívás minden válságos korban megkísérti az írókat, akikben van lelkiismeret. Vannak írók, akiket a kor lelkesedései vagy szenvedései, mámorai vagy problémái gyújtanak lobogó ihletre, mások pedig éppen az örök témák

vigaszába menekülnek a jelen túlságosan nyers valóságai elől s földfeletti csillagokra szegzik tekintetüket. De az elefántcsonttoronyok már rég leomlottak, a szigeteket elöntötte az árvíz. Nincs komoly író a láthatáron, akit a nagy közös erőfeszítések idején meg ne szállna a nemzeti és szociális felelősség-érzés, akit hozzá ne kötne a közösséghez és a korhoz az együttérzés valamilyen formája. Az „irányított irodalom“, az írók „beszervezése“ azonban bizonyára a magasabbrendű irodalom halálát jelentené. Nyilvánvaló, hogy csak az ügyes tollforgatóknak és a könnyed tehetségűeknek kedvezne, az igazi tehetségeket megbénítaná és pedagógiai célját sem érné el, mert a tapasztalás bizonyítja, hogy a nagyközönség hamar elfordul attól, amit célszerűségi szempontokból rátküldnek. Nem vagyok szépíró, nem tudom, mit érez az alkotó író, ha alkotása köbén korlátokat tud maga körül, vagy ha kényszerítő iránymutatásokat kell követnie; de lehetetlen, hogy kárát ne vallja a művésze és vele az egész irodalom. „Mert hiába sürget a kor — írja Rónay — és hiába sürgetik a kor lelkes hívei az írókat: 6 csak azt írhatja, amit érzése sugall, tehetsége parancsol. Nem a kor ellen él és nem a korról rohan: a kor fölött áll azért, hogy legyen, aki híven vall majd koráról — a jövőnek.“

Ez az író legstílusosabb magatartása: a rendületlen alkotás. Az író nem elméleti kinyilatkoztatásokkal felel a kornak, hanem alkotásokkal. A kritikusnak azonban bizonyos értelemben kötelessége, hogy vállalja a nyílt színvállás kötelességét, és rámutasson az irodalmat fenyegető veszélyekre — még akkor is, ha ezalatt közhelyeket kell újramondania. (Ami tegnap még természetszerűen közhelynek tűnt, az holnap kimondhatatlan szóvá válhat.) S mit tehet mást, mint hogy a kor időszerű túlzásait pellengérezze ki? Gyakorlatilag úgyis az a helyzet, hogy minden korban vannak Tart pour Tart-os és vannak irányzatos írók; de bármelyik tábor zsarnoksága veszedelmessé válhat az irodalom egészségére nézve. Egyik íróbarátom mondotta nemrég: a józan kritikus egy-két évtizeddel ezelőtt még a Tart pour Tart túlzásait és az individualizmus szélsőségei ellen emelt volna szót stíluszerűen, ha viszont az írókat falanxokban látja felvonulni a fórumon: a közösség zsarnoksága ellen tart pajzsot az irodalom elé, összeegyeztetve a jelen és az örökkévaló érdekeket. Ez gyakorlatias magatartás. Korunk azonban úgysem alkalmas arra, hogy gyökeresen megoldja a l'art pour l'art elméleti problémáját és ex cathedra mondjon ítéletet jogosságának kérdésében: gyakorlati modus vivendi-vel kell megelégednünk. Az író ma csak kompromisszumos szerződést köthet a korról. A l'art pour l'art és az irányított irodalom elvének szembenállása szempontjából három nyersen megfogalmazott tétel képviseli ezt a modus vivendi-t:

1. Egyetlen olyan emberi közösség van, amelytől nem lehet elvárni, hogy érdekeivel határozottan ellenkező irodalmi megnyilvánulásokat is megtűrjön: a nemzet. A nemzet igazságos vétőjoga megtámadhatatlan. (A vallás lelki közössége más lapra tartozik. Egyébként az Egyháznak is megvan a módja a védekezésre a híveinek lelki egészségét veszélyeztető irodalmi művekkel szemben, s ebben olyan segítő társra támaszkodik, mint a hívő lelkiismeret.) A társadalmi osztályoknak és időszerű csoportosulásoknak a maguk erejével kell megvívniuk harcukat.

2. A jelen, a közösség vagy a korszak szolgálatát nem lehet megkívánni a szépírótól, ha az írói alkatával vagy vérmérsékletével ellenkezik. Az írónak, ha nem szólhat szíve és tehetsége szerint, joga van hallgatni s magába fojtani az időszerűtlen szót, a korba nem illő művet; de hajlamának és tehetségének szokása ellenére szépírói tevékenységével ne kényszerüljön szellemi munkaszolgáltatásra.

3. Az ártalmatlan, a nemzet létérdekeit nem sértő l'art pour l'art szabadon folytathassa alkotó munkáját. Ám legyen, teremjen minél több nevelő,

irányító, vezéri, lelkesítő, vagy úgynevezett hazafias író; az olyan költő, akinek egyénisége hajlamos erre, álljon bátran a kor vagy a közösség szolgálatába. De ne váljék a közösség szemében bűnössé az az író se, aki nem ugyanolyan úton-módon fejezi ki a nemzet szívedobbanását vagy a kor jajszavát, — csak azért, mert a lelket emelő örök szépségről, vagy a múlhatatlan emberi érzésekről énekel. Isten lehellete, a szerelem, az eszményi haza, a halál szomorúsága, a természet színjátéka, az alkotóképzelet csapongása a legsanyarúbb korokban is él, hat, s jól mondta Reményik:

Én azt dalolok, amit akarok.

Vagyok, aki vagyok,

S tán akkor dalolok az emberért,

Amikor a cinkével dalolok.

És igenis: a csillagokkal is ...

S mit tudjátok ti, hogy a dal hol áll meg,

Hol áll meg, hol áll meg, kit hogyan talál meg?

S nem nagyobb doktora-e a nyomornak,

Mint a balgán kuruzsló forradalmak? ...

Mégis csak az íróra kell bízni, milyen mértékben képes beállni irodalmonkízüli célok szolgálatába, egyénisége, tehetsége, képességei szerint. A szellemi tevékenységet mégsem lehet egy nevezőre hozni a válságos korok zokszó nélkül vállalt anyagi lemondásaival, a nemzeti sors hősie vállalásával. A szellem ellen elkövetett erőszak a testi sértésnél is súlyosabb. Ha az író képzeletének vagy álmvilágának színes mezőin bolyong, hogy az örök nemzetnek, vagy az idődén irodalomnak gyűjtsön virágokat, ne bénítsa Damokleskardként a nyomasztó tudat, hogy mit vár tőle a kor vagy az aktuális, éppen most élő közösség. Az irodalom, a költészet egyik hivatása — s nem is az utolsó — úgyis, a válságos korokban is az, hogy a jelen időszerű érdekeinek pergőtüzében fenntartsa a lélek, a szellem és a vigasztaló szépség folytonosságát.

MAKAY GUSZTÁV